

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕНТАЛЬНИХ СТРУКТУР

У статті висвітлено лінгвокультурологічний аспект мовної репрезентації ментальних структур, що реалізуються у висловленні через метафоричні моделі з урахуванням їх пропозиційного потенціалу. Ментальні метафори розглянуті як носії основних понять, традиційних для народної психології, внутрішнього світу українців.

Ключові слова: ментальність, ментальна метафора, пропозиція, адресат, адресант.

В статье рассмотрен лингвокультурологический аспект языковой репрезентации ментальных структур, реализуемых в высказывании в виде метафорических моделей с учетом их пропозиционального потенциала. Ментальные метафоры определяются как носители основных понятий, традиционных для народной психологии, внутреннего мира украинца.

Ключевые слова: ментальность, ментальная метафора, пропозиция, адресат, адресант.

The article highlights linguistic and cultural aspects of language representation of mental structures that are realized in the utterance through metaphorical models taking into account their propositional potential. Mental metaphors are observed as a receptacle of basic concepts, traditional for folk psychology, inner world of Ukrainians.

Keywords: mentality, mental metaphor, proposition, addressee, addresser.

Сучасні філологічні студії характеризуються двома метаморфозами: учені не лише розглядають мову як засіб пізнання, а й беруть до уваги ті ефекти, які народжені культурно-історичними чинниками; парадигму досліджень зміщено від “центральної” галузей знання до “периферійних”: від науки до віри, від свідомого до підсвідомого тощо. Наслідком такого відцентрування стала поява кількох нових напрямів, до яких належить і логіко-лінгвістичне вивчення ментальності.

Значна низка науково-теоретичних досліджень з питань ментальності та менталітету зумовлює наявність широкого діапазону тлумачень цих термінів. Зокрема, *ментальність* – це національний характер, психологічний тип спільноти, вихідна матриця світорозуміння й ставлення до світу народу, а також психоповедінкові архетипи спільноти, умонастрої тощо [12, с. 39]. Упорядкувати й систематизувати подібні тлумачення дає змогу аналіз джерел виникнення поняття *ментальності*, яке пов’язане з терміном “менталітет”. Навіть у термінологічній багатозначності закладене роз-

маїття значення та можливість дослідження ментальності. Термін активно вживається в більшості європейських мов і вимовляється приблизно однаково. Так, німецьке *die Mentalität* – це менталітет, ментальність, склад розуму [16, с. 430]; англійське *mentality* – 1) розум; інтелект; розумовий розвиток; 2) склад розуму; менталітет; 3) умонастрій, спрямованість думок [1, с. 719]; французьке *mentalité* – спрямування думок, умонастроїв, спрямованість розуму; 2) розум, розумові здібності; розумовий розвиток, розумовий рівень; склад розуму; мислення і т. д. [5, с. 534]. У цих визначеннях підкреслено етимологічний зв’язок поняття з людською свідомістю, мисленням, розумовою діяльністю.

На думку французьких учених, менталітет – це спосіб розуміння світу, а не його пізнання. Для створення “моделі світу”, тлумачення та розуміння його суті людина користується “невід-рефлексованими” враженнями, сукупністю уявлень та образів, що і є менталітетом [15, с. 4]. Таким чином, мислення – це пізнання світу, а менталітет –

це спосіб мислення людини, склад розуму, її особливість та своєрідність як особистості.

Відоме визначення ментальності як сукупності ідей та інтелектуальних настанов, притаманних індивіду й поєднаних логічними зв'язками або ж відношеннями віри: менталітет знаходиться між особою і світом як призма [15, с. 5]. Очевидно, поняття *менталітет* пов'язане не з підсвідомістю, а з вірою; менталітет – це спосіб сприйняття світу. К. Арнольд у формулюванні поняття *менталітет* виводить його як функціональну, часто суперечливу, але завжди структуровану, ніяк не аморфну систему, що впливає на вчинки, почуття і думки людей [8, с. 92].

На сучасному етапі до питань менталітету та ментальності звертаються дослідники з різних галузей українознавства. Зокрема, Т.М. Поплавська намагається зрозуміти природу людини через аналіз двох основних складових елементів її внутрішнього світу: менталітету й світогляду. Внутрішній світ, елементами якого є і менталітет, і світогляд, відкриває для особистості “власний Всесвіт”, “духовний планетарій”, де можна моделювати будь-які варіанти світопорядку й особистісного життя в ньому [18, с. 91]. Дещо інше визначення ментальності пропонує В. Храмова: “... Ментальність – це спільне «психологічне оснащення» представників певної культури, що дає змогу хаотичному потоку різноманітних вражень інтегруватись свідомістю у певне світобачення” [21, с. 8].

Розглядаючи ментальність, дослідники здебільшого зосереджують увагу на характерних рисах та особливостях вдачі певного народу, ототожнюючи такі поняття, як *менталітет*, *ментальність* і *національний характер*. Одним із перших зробив спробу розмежувати ці поняття О.Г. Усенко, котрий запропонував визначити термін “ментальність” як універсальну здатність індивідуальної психіки зберігати в собі типові

інваріантні структури, у яких виявляється належність індивіда до певного соціуму й часу [20, с. 4]. На думку О.І. Гриніва, ментальність знаходить вияв у життєвих настроях, у характерних особливостях світосприймання, у системі моральних вимог, норм, цінностей і норм виховання; у співвідношенні магічних і технологічних методів впливу на дійсність; у формах взаємин між людьми; сімейних засадах; у ставленні до природи та праці; в організації побуту, свят; у конкретних актах самореалізації етносу, його вчинках [6, с. 108]. Національний характер – специфічне поєднання стійких особистісних рис конкретного етносу або цінності й настанови, що домінують у суспільстві, що є частиною ментальності як інтегральної характеристики психологічних, політичних, релігійних та інших особливостей людей, які належать до певної культури. Як цілісне духовне утворення, що складається протягом століть, ментальність є своєрідним “кодом нації” [14, с. 202] і найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації.

За Великим тлумачним словником сучасної української мови (ВТС СУМ), *ментальність*: 1. Інтелект, розумові здібності. 2. Психіка, психічний склад; *менталітет* – сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних і т. ін. особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда [4]. Термін “менталітет”, як видається, має доволі загальне значення, і це поняття доцільніше використати в сполученні “менталітет українського народу”, ніж у сполученні “менталітет індивіда”, у той час як поняття *ментальність* входить у сполучення “ментальність особистості”, “ментальність українця”. Принципова різниця у використанні цих понять невелика, і в подальшому будемо їх зближувати в розумінні світогляду, світосприймання, світовідчужування, світопізнання окремої особистості (ментальність), групи лю-

дей, народу, нації, етносу (менталітет). Ментальність – це свого роду фундамент, що визначає зміст, вибір тих чи інших засобів для досягнення певної мети й постає у формі знань, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, які організовані у вигляді ментальних структур, що постають як ідеалізовані когнітивні моделі. На думку Дж. Лакоффа, ідеалізовані когнітивні моделі структуруються за принципами пропозиційних моделей, схематичних моделей образів, метафоричних та метонімічних моделей [11, с. 99–111].

Досліджуючи духовні цінності українського народу, В.І. Кононенко зазначає, що на основі вираження ставлення до природи, живих істот, людини, зрештою, до самого себе утворюється система світобачення, своєрідна модель. Інакше кажучи, складається національно-мовна картина світобуття, у якій зберігаються первинні уявлення наших пращурів, і нові погляди, зумовлені подальшою концептуалізацією світу, національно-орієнтовані поняттєві й емотивні цінності [10, с. 29]. Тож з урахуванням позиції, згідно з якою в основі концепту лежить колективне несвідоме, архетип, нерідко й міфологема [9, с. 6], звернімося до концептосфери внутрішнього світу людини як репрезентанта структурованого знання.

Як відомо, у метафорі відтворюється найвищий ступінь абстракції, саме тому основним способом концептуалізації внутрішнього світу постає перенесення значення мовної одиниці або категорії з одного об'єкта на інший на ґрунті схожості між ними у свідомості носія мови. Без метафори не існувало б лексики “невидимих світів” (внутрішнього життя людини), зони вторинних предикатів, які характеризують абстрактні поняття. Метафора є не тільки засобом виразу, але й важливим знаряддям мислення. Вона відкриває “епістемічний доступ” до поняття [2, с. 9–10]. За твердженням Дж. Лакоффа та М. Джонса, метафора не обмежується

лише однією сферою мови: процеси мислення метафоричні [23, с. 33].

На думку О.А. Сенічевої, використовуючи метафору, ми переносимося із площини реального світу у вигаданий для того, щоб висловити думки стосовно реальності. Метафора – це пропозиція, яка нерозривно пов'язана з реальністю. На відміну від букввальних пропозицій, судження в метафоричній пропозиції відбувається із вигаданої площини. Вигаданий і реальний світи взаємодіють за складними, але зрозумілими позиціями: вигаданий світ заснований на знаннях та уявленнях про реальності; вигадані світи побудовані спеціально для потреб реального світу; вигадані світи можуть взаємодіяти, впливати на реальний світ [19, с. 177].

У дослідженні семантики метафор ментальної діяльності використовуємо пропозиційну модель метафори, запропоновану А. Мар'янович-Шейн, котра розглядає метафори як пропозиції, абстрактні одиниці логічного чи семантичного аналізу. Пропозиції подібні до “ідей” або “повідомлень”, але на відміну від них більш структуровані. У широкому значенні пропозиції складаються з основного аргументу та його предикації. Висуваючи теми або референції в дискурсі, даючи коментарі щодо цих референтів, вони виступають одиницями однієї прагматичної функції. У вузькому значенні пропозиції співвідносяться із функцією створення коментарів. Так, відношення аргумент-предикат, пресупозиція-пропозиція, тема-коментар розглядаються як єдиний процес створення нового судження [24, с. 3–4].

Ментальні метафори – це носії основних понять, традиційних для народної психології, ментального світу українців. Так, в образному значенні вживаються слова, що входять у групу назв частин тіла та органів людини: ... *Король шведський на Смоленськ пішов. Що тобі до голови прийшло турбувати мене такими бабськими плітками?* (Б. Лепкий); *Смійся у вишкір бурого зві-*

дей, народу, нації, етносу (менталітет). Ментальність – це свого роду фундамент, що визначає зміст, вибір тих чи інших засобів для досягнення певної мети й постає у формі знань, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, які організовані у вигляді ментальних структур, що постають як ідеалізовані когнітивні моделі. На думку Дж. Лакоффа, ідеалізовані когнітивні моделі структуруються за принципами пропозиційних моделей, схематичних моделей образів, метафоричних та метонімічних моделей [11, с. 99–111].

Досліджуючи духовні цінності українського народу, В.І. Кононенко зазначає, що на основі вираження ставлення до природи, живих істот, людини, зрештою, до самого себе утворюється система світобачення, своєрідна модель. Інакше кажучи, складається національно-мовна картина світобуття, у якій зберігаються первинні уявлення наших пращурів, і нові погляди, зумовлені подальшою концептуалізацією світу, національно-орієнтовані поняттєві й емотивні цінності [10, с. 29]. Тож з урахуванням позиції, згідно з якою в основі концепту лежить колективне несвідоме, архетип, нерідко й міфологема [9, с. 6], звернімося до концептосфери внутрішнього світу людини як репрезентанта структурованого знання.

Як відомо, у метафорі відтворюється найвищий ступінь абстракції, саме тому основним способом концептуалізації внутрішнього світу постає перенесення значення мовної одиниці або категорії з одного об'єкта на інший на ґрунті схожості між ними у свідомості носія мови. Без метафори не існувало б лексики “невидимих світів” (внутрішнього життя людини), зони вторинних предикатів, які характеризують абстрактні поняття. Метафора є не тільки засобом виразу, але й важливим знаряддям мислення. Вона відкриває “епістемічний доступ” до поняття [2, с. 9–10]. За твердженням Дж. Лакоффа та М. Джонса, метафора не обмежується

лише однією сферою мови: процеси мислення метафоричні [23, с. 33].

На думку О.А. Сенічевої, використовуючи метафору, ми переносимося із площини реального світу у вигаданий для того, щоб висловити думки стосовно реальності. Метафора – це пропозиція, яка нерозривно пов'язана з реальністю. На відміну від букввальних пропозицій, судження в метафоричній пропозиції відбувається із вигаданої площини. Вигаданий і реальний світи взаємодіють за складними, але зрозумілими позиціями: вигаданий світ заснований на знаннях та уявленнях про реальності; вигадані світи побудовані спеціально для потреб реального світу; вигадані світи можуть взаємодіяти, впливати на реальний світ [19, с. 177].

У дослідженні семантики метафор ментальної діяльності використовуємо пропозиційну модель метафори, запропоновану А. Мар'янович-Шейн, котра розглядає метафори як пропозиції, абстрактні одиниці логічного чи семантичного аналізу. Пропозиції подібні до “ідей” або “повідомлень”, але на відміну від них більш структуровані. У широкому значенні пропозиції складаються з основного аргументу та його предикації. Висуваючи теми або референції в дискурсі, даючи коментарі щодо цих референтів, вони виступають одиницями однієї прагматичної функції. У вузькому значенні пропозиції співвідносяться із функцією створення коментарів. Так, відношення аргумент-предикат, пресупозиція-пропозиція, тема-коментар розглядаються як єдиний процес створення нового судження [24, с. 3–4].

Ментальні метафори – це носії основних понять, традиційних для народної психології, ментального світу українців. Так, в образному значенні вживаються слова, що входять у групу назв частин тіла та органів людини: ... *Король шведський на Смоленськ пішов. Що тобі до голови прийшло турбувати мене такими бабськими плітками?* (Б. Лепкий); *Смійся у вишкір бурого зві-*

ра – твоє співчуття спопеляє зло. Хай серце співає жайвором! (В. Грабовський); *Вона пролетіла крізь груди, мов куля навиліт. Саме качині крила навіяли йому щось давнє, забуте, щемке й ніжне, що стисло груди* (Ю. Мушкетик). Структурними компонентами ментальних метафоричних висловлень постають не тільки образи серця, голови, грудей, а й сама людина. Наприклад: *Мавка не змогла жити там, у кам'яній печері, до неї дійшло те протяжне виття. Вона прокинулась і збагнула, що забуття не суджено їй* (Леся Українка).

Порівняння серця з людською душею характерне для української філософської думки [22, с. 192–193]. Звернення до душі як до живої субстанції створює фрагмент української картини світу, орієнтованої на народне бачення, приміром: *Душа жадала весни, а з нею ще чогось невідомого, несподіваного, й в одну мить раптом хапала щось велике, жадала більше, ніж звичайно може обійняти людина* (Ю. Мушкетик); *Душа летіла над проваллям... (Це снилось, мабуть, може – ні). І серце плакало безжально, неначе спечене в вогні. Іскрились очі безупинно. Жаринки падали з небес. А мозок, мов звірок пустинний, з піску гарячого воскрес* (І. Житник); ... *В деспоті тепер вбачаю Знов звізду Востока І душею в нім вітаю Нового пророка* (П. Куліш).

Як образ поваги/зневаги постає розум. У значенні позитивного ставлення до людини вживаються висловлення *розумом багатий, бистрий на розум, добрий на розум, розумом зрілий, розуму не позичати, розуму палата* та ін., наприклад: *В Адаменка був гострий розум, план... бою цілком постав у його голові* (Ю. Яновський); – *Гордий, пишний і розумом високий гетьман! – подумав Петро* (П. Куліш); *Перший Олег серед всіх на решті мовчання порушив, Розумом зрілий і віком* (М. Зеров). Відповідно негативну оцінку суб'єкта чи об'єкта передають *бідний на розум, короткий розум, курячий розум, темний*

розум тощо. Приміром: *Розуму в нього, може, й небагато, зате твердий і темний, в нього, коли вже там що заквасити, то неодмінно вибродить* (Є. Гуцало); [Куць:] *А я чув інакше: сила воляча, а розум курячий* (Я. Мамонтов); *Волос у неї довгий, та розум короткий* (Б. Лепкий). Розум – уособлення кращих рис національного характеру, та за певних обставин він може повернутися проти власника, нашкодити йому, як у висловленні: *З розумом тим ще лиха наберешся, біди всякої, бо розум без гордості не ходить, а гордість без честі не днює й не ночує* (Є. Гуцало).

Мисленнєва діяльність репрезентована у мові як процес [7, с. 312]. На думку Н.Д. Арутюнової, думка може рухатися принаймні трьома трасами, які лежать у різних площинах: один шлях поєднує людину (або її голову як резиденцію думок) і думку (*думка прийшла в голову, думка вискочила з голови*); другий – зорієнтований відносно предмета думки (*думки його летіли до коханої*); третій шлях веде до мети мисленнєвої діяльності (*думки його попрямували до істини*). Трьом шляхам руху думки відповідають три значення [3, с. 337]. Таким чином, метафори ментальної діяльності передають хід думок із зовнішнього простору до суб'єкта: *На зголомнілий ґрунт дитячої душі впали слова чужої віри, та віра дала їй спокій, перші дитячі радощі й хліб* (Р. Іваничук), від суб'єкта до зовнішнього простору: *Серце кинувши в штурм і штилі, Ми в обличчя плюєм сатані І незрушно на тонни, на милі Розраховуєм дні* (Ю. Лавріненко), а також указують на каузу ментальної діяльності: *У статті під Логосом мається на увазі розумна і адекватна дієтворча сила слова – думка, що веде до смислової впорядкованості буття і свідомості* (В. Яременко).

Метафоричне висловлення *Ще за панської Польщі Євстафій мав собі на думці: Касіян Скиба – комуніст, бо хоче людям добра...* (С. Чорнобривець) відоб-

ражає судження суб'єкта, основою якого є переконання, тобто *A* вірив, що *X* – це *Y* = *A* думає, що *X* – це *Y*. Уявлення суб'єкта відображає речення *В той день Ерік і на думці не мав, що незабаром Олесь стане його другом* (П. Панч), яке відповідає такій моделі: *A* не сподівався, що *X* стане *Y*-ом *A*.

Метафоризоване сполучення [Личар]: *Шкода! Або не сокіл я, або спалила неволя мені крила, тільки чую, душею чую – їм не відрости* (Леся Українка), модель якого – *A* розуміє, що *P* – свідчить про розуміння суб'єктом об'єктивної дійсності, що базується на відчутті. Розуміння суб'єкта як результат власної ментальної діяльності спостерігається у висловленні: *Карпо Свербивус... дивився на все надто серйозно і намагався дійти до всього своїм розумом* (М. Тарновський). У реченні метафорою ментальної діяльності – *Нічого не скажу зараз. Бо нічого ще до пуття не знаю. А чужим розумом жити не хочу. Розберуся трохи в цьому сам, тоді й поговоримо* (А. Головка) суб'єкт відзначає недостатній рівень своїх знань і характеризується здатністю це визнавати.

Метафоричне висловлення з дебітивною модальністю може позначати здатність суб'єкта запам'ятовувати інформацію: [Конон]: *Нам треба до того прислухатись та брати на розум. То люде вчені, котрі про все, що коїться промез людьми, довідуються і записують у книги* (М. Кропивницький), якому відповідає модель – *A* треба прислухатися та запам'ятовувати *P*.

Метафоричний смисл надії сконцентрований у реченнях: 1) *Вона прислухалася до останніх звуків затихаючої в селі весільної музики, з якими гинули її останні надії, останні сподівання...* (М. Коцюбинський), суб'єкт якого, втрачаючи надію, переходить до безнадії; 2) *Арсен слав телеграми на ім'я Тасі щодня. Хоч відповіді не було, він жив надією* (Л. Дмитерко), суб'єкт якого надіється. У метафоричному сполученні *Я*

і сам додумався, і з стариками порадився, так нікому така думка не спала на розум (Г. Квітка-Основ'яненко) виражається припущення суб'єкта.

Оцінка об'єкта висловлення *Нічого, крім презирства, в неї до цих паненят нема, всі вони заячі душі* (Я. Качура) передає негативну конотацію, на відміну від – *Щоби всі знали, що і серед пропащих створінь існують великі душі... зустрічаються гарячі серця, готові віддати увесь свій огонь за щастя ближнього* (Г. Хоткевич), де через антиномію суб'єкт характеризує об'єкт як позитивний. Негативну та позитивну оцінку суб'єкта виражають: *Тітки пороззявляли роти. Вони полякались. В них розум був такий темний, як і в сільських бабів* (І. Нечуй-Левицький); – *Гордий, пишний і розумом високий гетьман!* – *подумав Петро* (П. Куліш).

Модель *A* позитивно ставиться до *X* відповідає реченню: *Крім вищого начальства, маршруту полку ніхто не знав, але всі чомусь думали, що йдуть на Прагу* (О. Гончар). Метафоричний смисл негативного ставлення суб'єкта до об'єкта передають висловлення: [Юда]: *Досада уперше ворухнулась в мене в серці супроти нього – я її стлумив* (Леся Українка); – *Так, але за що він мені наплював у душу?* – *пригадав він розмову з Кузем* (Г. Тютюнник). Процес мислення метафорично відображають: *Дівчина з його думки не йшла* (Марко Вовчок); *Стояв-стояв пан Уласович довгенько і розуму не приложить, що йому теперечки на світі й робити!* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Чоловік на те й родився, щоб весь вік, скільки живе, розуму вчитися* (Г. Тютюнник).

Метафори виражають прийняття рішення як вид ментальної діяльності суб'єкта: *Став [солдат], озирнувся, щось спало на думку, і зник за горою* (О. Довженко). Висловлення *От і почав горобчик до розуму доходити – годі сваритися* (Леся Українка); *Одначе Мартин почина ніби до розуму доходити,*

хтось то вже його навча проти мене!.. (М. Кропивницький) характеризуються наближеною одна до одної метафорою, але передають різні пропозиції: у першому реченні стверджується прийняття рішення суб'єктом, а в другому – розуміння суб'єкта. Отож, одні й ті самі метафори в різних контекстах передають різні пропозиції. Образність метафори полягає в актуалізації цілісних комплексів основних і суміжних понять, що пов'язані з двома порівнюваними явищами, і як результат – різні асоціативні плани зливаються в одне ціле, створюючи таким чином яскраві образи.

У висловленні *Хлопчика опекун* [опікун] *віддав у бурсу розуму добувати* (Панас Мирний) фізична дія суб'єкта казує ментальну діяльність, спрямовану на отримання знань, що відповідає моделі *A* віддав *X* у бурсу, щоб *X* вчився, тобто мета навчання – розвиток інтелектуальних здібностей, умінь та навичок. Речення *Чогось їй було сумно, чогось було журно. Наче віщувало серце якесь лихо несподіване* (М. Коцюбинський) передають емоційний інтелект суб'єкта, тобто “навик розуміння своїх відчуттів та емоцій” [17, с. 101].

Ментальний стан суб'єкта як результат оцінки об'єкта характеризує висловлення *Вони* [привітання] *такі щирі й хороші, що мене аж коло серця залоскотало, коли вичитав їх* (М. Коцюбинський), у якому об'єкт казував ментальний стан суб'єкта: *A* стало приємно від *X*. Хвилювання як негативний стан суб'єкта передає речення *Половчиха, виврядивши в море чоловіка, виглядала його шаланду... її серце ладне було вискочити з грудей* (Ю. Яновський).

Відображення індивідуальності людини постає в її здатності та способі мислення, що засвідчує народна творчість, яка відтворює фрагмент національної картини світу. Наприклад: *Голова без розуму, що ліхтар без свічки; Пташка красна своїм пір'ям, а людина знанням; Скільки голів, стільки умів; Розум – скарб людини; Щастя без ро-*

зуму – торбина дірява; Не бажай синові багатства, а бажай розуму!; Борода не робить мудрим чоловіка; Які літа – такий розум!; Догана мудрого більше стоїть, як похвала дурного.

Отже, ментальні структури на мовному рівні репрезентують глибинні феномени людської психіки, визначають характер і спосіб сприйняття світу, його осмислення, практичне ставлення до природи, соціуму й самих себе. Це свого роду вихідна психологічна “матриця”, яка, будучи носієм імпліцитних та експліцитних смислів, створює образи й судження, спрямовує та керує ставленнями українців до оточення. Пропозиційні метафоричні моделі допомагають адресанту передати, а адресату зрозуміти не тільки універсальні, але й національні аспекти мислення. Метафора сприймається як спосіб пізнання реальності, основою якого є мисленнєві процеси людини, структурує, поповнює знання про світ у мовній формі й бере участь у творенні національної картини світу.

1. *Англо-український словник* : у 2 т. : близько 120 000 слів / [склав М. І. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – 1996. – Т. 1. – 752 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // *Теория метафоры*. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
3. *Арутюнова Н. Д.* Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова // *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. – М. : Наука, 1978. – Т. 37, № 4. – С. 333–343.
4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн* : (понад 207 000 словникових статей) [Електронний ресурс] / голов. ред. В. Т. Бусел ; ред.-лексикогр.: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв [та ін.]. – [за 2-м вид. ВТС СУМ]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с. – Режим доступу : www.slovnuk.net.
5. *Гашина К. А.* Французско-русский словарь : 51 000 слов / Клавдия Александровна Гашина. – Изд. 6-е, испр. и доп. – М. : Сов. энциклопедия, 1971. – 912 с.
6. *Гринів О. І.* Національно-духовне відродження: історія і сучасні проблеми / О. І. Гринів. – Львів : Місіонер, 1995. – 224 с.

7. *Зализняк А. А.* Метафора движения в концептуализации интеллектуальной деятельности / Анна Зализняк // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна : Междун. ун-т природы, общества и человека “Дубна”, 1999. – С. 312–320.
8. *История* ментальностей и историческая антропология : Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1996. – 255 с.
9. *Кононенко В. І.* Концепти українського дискурсу : [монографія] / Віталій Іванович Кононенко. – К. ; Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
10. *Кононенко В. І.* Українська лінгвокультурологія : навч. посіб. / В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
11. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф ; пер. с англ. И. Б. Шатуновского. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
12. *Лисий І.* Менталітет і духовна культура українців / І. Лисий // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 11–12. – С. 37–59.
13. *Лозко Г. С.* Українське народознавство / Г. С. Лозко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
14. *Людина* у сфері гуманітарного пізнання / за ред. Губерського Л. В. – К. : Центр духовної культури, 1998. – 408 с.
15. *Менталитет* и культура предпринимателей России XVII–XIX вв. : сб. статей / отв. ред. Л. Н. Пушкарёв. – М. : РАН, Ин-т рос. истории, 1996. – С. 3–10.
16. *Мюллер В.* Великий німецько-український словник : близько 170 000 слів та словосполучень / В. Мюллер. – К. : Чумацький Шлях, 2005. – 792 с.
17. *Непорожній Ю. О.* Розвиток емоційного інтелекту як здатності бути лідером / Ю. О. Непорожній, І. В. Рогова // Економічний простір : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – № 12/1. – С. 97–105.
18. *Поплавская Т. Н.* Менталитет и мировоззрение – формы жизненной ориентации личности / Т. Н. Поплавская // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2000. – № 1–2 (4–5). – С. 90–95.
19. *Сенічева О. А.* Дослідження метафори в аспекті когнітивного аналізу (на матеріалі поезій Анни Ахматової) / О. А. Сенічева // Східнослов'янська філологія : зб. пр. Вип. 9 : Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2006. – С. 176–185.
20. *Усенко О. Г.* К определению понятия “менталитет” / О. Г. Усенко // Русская история: проблемы менталитета : тезисы докладов науч. конф. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 1994. – С. 3–7.
21. *Храмова В.* До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 3–35.
22. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. – К. : Орій : Кобза, 1992. – 230 с.
23. *Introducing Metaphor* by Murray Knowles and Rosamund Moon. – London : Routledge, 2006. – P. x + 180.
24. *Marjanovic-Shane A.* Metaphor – a Propositional Comment and an Invitation to Intimacy [Електронний ресурс] // The 11th Conference for socio-cultural research. – Geneva, 1996. – P. 4–39. – Режим доступу : <http://www.speakeasy.org/~anamshane/intima.pdf>.